

Josep Puig Pujades (1939-1949): líder republicà, protector d'*Empordà Federal* i “Cacique del Ampurdán”

Per Anna Teixidor Colomer^(*)

Resum

Les autoritats franquistes definien Josep Puig Pujades com “el político cacique inductor máximo de esta comarca ampurdanesa: uno de los mas responsables de cuánto ha ocurrido”. Les referències al seu perfil de cacic, la seva presumpta responsabilitat en la Guerra Civil i les suposades posicions extremistes apareixen en l'expedient número 2.171 del Tribunal de Responsabilitats Polítiques.

Puig Pujades, líder del republicanisme nacionalista a l'Alt Empordà durant el primer terç del segle XX, i protector d'Empordà Federal, va morir a l'exili. A través de la correspondència dels anys d'exili es mostra la xarxa social que va mantenir amb polítics catalans i espanyols.

Paraules clau

Exili, Josep Puig Pujades, republicanisme nacionalista, *Empordà Federal*, Tribunal de Responsabilitats Polítiques

Abstract

Franco regime authorities defined Josep Puig Pujades as “the political cacique highest leader of the Empordà region: one of the most responsible for what has occurred.” The references to his profile as a “cacique”, to his presumed responsibility in the Civil War and the supposed extremist positions appear in file number 2171 of the Court for Political Responsibility.

Puig Pujades, leader of the nationalist republicanism in the Alt Empordà region and patron of the journal Empordà Federal died in exile. His correspondence from the exile years shows the social network he maintained with Catalan and Spanish politicians.

Keywords

Exile, Josep Puig Pujades, nationalist republicanism, *Empordà Federal*, Court for Political Responsibility

* Universitat Pompeu Fabra (UPF).

DOI: 10.2436/20.8010.01.92
IEE, Figueres, (2011), p. 453-468

Les autoritats franquistes definien Josep Puig Pujades com “*el político cacique inductor máximo de esta comarca ampurdanesa: uno de los mas responsables de cuanto ha ocurrido*”.⁽¹⁾ Les referències al seu suposat caciquisme, la seva presumpta responsabilitat en alguns esdeveniments durant la Guerra Civil i les seves anomenades posicions extremistes apareixen reiteradament en l'expedient número 2.171 que el Tribunal de Responsabilitats Polítiques va iniciar a partir del 21 de setembre de 1939.

Josep Puig Pujades (Figueres, 1883 – Perpinyà, 1949) havia liderat el republicanisme nacionalista a l'Empordà al llarg del primer terç del segle XX. Era, probablement, la personalitat política i intel·lectual més compromesa amb el projecte republicà i també una de les de més projecció local. L'interès creixent per la política però també pel periodisme partia d'aquell periòdic publicat l'any 1908, *Empordà*, el primer intent figuerenc per fer aparèixer una capçalera clarament catalanista i d'esquerres, escrita exclusivament en català. Aquell projecte inicial inspiraria, posteriorment, el setmanari *Empordà Federal* l'abril de 1911, nucli de republicans federals, fermes seguidors dels postulats pimargallians i que durant els anys de la Segona República apostaria clarament per les sigles d'ERC. Puig Pujades fou el catalitzador de fondre el projecte polític amb el periodístic, finançant part dels recursos econòmics que feien aparèixer amb regularitat el setmanari, protagonitzant paral·lelament el seu ascens polític fora de la comarca i la influència dels republicans federals empordanesos en el poder autonòmic. L'any 1933 és nomenat comissari delegat de la Generalitat a les comarques gironines, un any després fou empresonat arran dels Fets d'Octubre i elegit diputat en les eleccions a Corts del febrer de 1936. A l'inici de la guerra és designat cònsol de la República espanyola a Perpinyà i, a finals del 1937, a Lió. Fins a la fi de la Guerra Civil va escriure, almenys, a més d'una trentena de publicacions locals, d'àmbit català i francès amb articles d'opinió sobre el moment polític però també amb reflexions sobre el transcurs dels esdeveniments i amb un especial interès per les qüestions culturals (crítica d'espectacles, literària i musical, entre d'altres). De tots aquells treballs periodístics però, destaca, de moment, per les investigacions que hem realitzat, la seva producció ingent i voluminosa a *Empordà Federal* amb més de tres-cents articles de temàtica política, social i cultural.

1. La qualificació pertany al primer alcalde franquista i procurador de tribunals, Josep Jou, el qual definia l'actuació de Josep Puig Pujades en aquests termes. Vegeu: ACAE. Fons Josep Jou. Fitxa personal de Josep Puig Pujades.

ELS PRIMERS MESOS D'EXILI: SOBREVUIRE A LA DESFETA MORAL I ECONÒMICA

Mentre que les tropes nacionals ocupaven Figueres, Puig Pujades romaní a la Villa Beau Soleil, als Banys d'Arles. Hi havia viscut, almenys, des de l'any 1938. Aquest domicili es va convertir en un punt de trobada entre els exiliats figuerencs: d'una banda, Ramon Canet i Jacint Bosch hi passarien puntualment fins que decidiren tornar definitivament a Figueres el maig de 1939;⁽²⁾ i, de l'altra, els companys de redacció (Francesc Batet, Alexandre Deulofeu, Anicet Portell, Josep Brunet, Carles Varela i també Jaume Miravittles)⁽³⁾ van utilitzar-lo com a espai de tertúlia a l'entorn del polític. La policia franquista, que feia un seguiment exhaustiu dels moviments de Puig Pujades, assegurava en un informe del març de 1941 que el polític passava la major part del temps als Banys d'Arles però que també es traslladava a Narbona i esporàdicament es refugiava a Perpinyà.⁽⁴⁾ El que desconeixien els franquistes era que Puig Pujades havia planejat el febrer del 1939 traslladar-se a París. La temptativa es frustraria després que l'amic Joan Casanoves li desaconsellés seriosament el 25 del mateix mes: "Us recomano que no vingui ara deseguida. Estem en el tournant de les dificultats per residir a París i penso que dintre uns dies passada l'onada (...) Lo de trobar-hi un lloc per treballar será més difícil, *avui* l'espanyol no es *tourista* ni *trevallador*".⁽⁵⁾

Una vegada desistida la temptativa de traslladar-se a la capital francesa, Puig Pujades concentrà els seus esforços desplegant una intensa activitat tant a les pàgines de la premsa francesa com entre els casals catalans⁽⁶⁾ per aconseguir finançament econòmic i donar suport als més de mig milió de refugiats espanyols que arribaven a França.

En una carta escrita en qualitat de Diputat a Corts l'abril de 1939 (no hi consta el destinatari encara que per referències, probablement, estava dirigida als casals catalans d'Amèrica), el polític es referia a la "tragèdia" dels "catalans exiliats forçosos" a França que escapaven de la repressió franquista. Puig Pujades assegurava que les necessitats bàsiques dels exiliats no estaven

2. AMF. Fons Josep Puig Pujades. *El meu exili* de Francesc Batet Olivet, p. 79 (manuscrit inèdit).

3. DEULOFEU, A., *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*, Figueres, Emporitana, 1974, I, p. 133.

4. ACAE. Fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona. Expedient de Josep Puig Pujades. Causa 2171/1940.

5. Hem reproduït el subratllat que apareix a la carta original. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada de Josep Puig Pujades. Carta de Joan Casanoves. 25 de febrer de 1939.

6. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. No consta destinatari. Abril de 1939. Una altra carta es dirigeix a Josep Coste del Comité d'Aide Givors amb una sol·licitud similar. 19 d'abril de 1939.

cobertes: “cal vestir-se, cal netejar-se, calen un munt de petites coses per a no caure en l'enfonçament moral que anorrea la propia personalitat”.⁽⁷⁾ Amb aquests supòsits, el polític figuerenc demanava recursos que ell administraria amb la “garantia” del seu bon nom des del sud-est de França. Una de les respostes procedents dels casals catalans afirmava el 8 de juliol de 1939 que “estem enviant les nostres aportacions a l'Oficina que dirigeix l'ex Conseller Antoni M. Sbert a la qual recomanem la vostra sol·licitud”. Tot i aquests intents frustrats de coordinar els ajuts, Puig Pujades també s'adreçà al Centre Català de l'Havana per demanar suport econòmic però des de la institució se l'informà el 14 de maig de 1939 que l'estaven fent arribar a través del seu representant a França, Josep Florensa Ollé, i que el repartiment es feia segons “el destí que consideren més propi”. Les sol·licituds de Puig Pujades a la majoria d'entitats catalanes de l'exili es repeteixen durant aquestes setmanes sense èxit: des del Centre Català amb seu a Mendoza o el de Buenos Aires fins al Frente Popular Español de Queens als Estats Units.

Coincidint amb la fi del conflicte, el polític s'assabentà que el seu negoci, Magatzems Puig-París, havia estat ocupat pels franquistes amb l'objectiu d'instal·lar-hi els menjadors d'Auxilio Social i, més tard, conegué l'espoliació que havia sofert casa seva i, especialment, part de la seva biblioteca que l'any 1929 comptava amb uns 3.000 volums.⁽⁸⁾ Aquesta situació i la dificultat de cobrar els lloguers de les propietats que posseïa tant a Figueres com a Portbou degueren empitjorar la seva situació econòmica. D'aquí que a mesura que avançava el seu exili, el polític figuerenc es referís amb més preocupació a la qüestió econòmica familiar. Per resoldre aquesta delicada situació, l'amic F. Balagué li recomanà el maig de 1939 que demanés ajut al pintor Salvador Dalí al qual Puig Pujades durant la seva adolescència havia pagat els estudis de pintura: “Al fons, es un bon català i fa feina antifeixista, inclús amb les seves pintures. Duran la guerra va ajudar a la seva família i als pescadors de Cadaqués enviant-li menjar contínuament. Si vostè li a escrit estic segur que le ajudarà, doncs jo ja li he insinuat aquesta necessitat”.⁽⁹⁾ Tot i aquest consell, desconeixem si, finalment, es va obtenir.⁽¹⁰⁾

La seva situació econòmica devia empitjorar al llarg de l'any 1939. Francesc Batet, que també havia estat un dels republicans federals històrics de la comarca i un combatiu articulista des de les pàgines d'*Empordà Federal*, s'hi refereix

7. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. Abril de 1939.

8. ASTARLOA, E.; TORNER, J., *Josep Puig Pujades*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 2000, p. 37.

9. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. F. Balagué. 21 de maig de 1939.

10. El centre d'estudis de la Fundació Gala-Salvador Dalí no conserva cap correspondència entre Josep Puig Pujades i l'artista.

durant el mateix any assenyalant que l'esposa i la neboda del polític estan "treballan com unes minyones".⁽¹¹⁾ Això explica, probablement, que Puig Pujades decideixi demanar suport econòmic al president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, el 14 de desembre de 1939. En aquell moment, Puig Pujades cobrava 1.450 francs del Congrés de Diputats espanyol, una quantitat insuficient, assegurava, per cobrir les seves necessitats. Per això, sol·licitava a Companys que se'l considerés Conseller honorari tal com el president l'havia nomenat arran del seu empresonament pels Fets d'Octubre de 1934:⁽¹²⁾

"el resultat catastròfic de la sublevació fascista m'obligà a refugiar-me sol a França, després de perdre-ho tot el que jo posseïa: diners, comers, bens, tot ha sigut perdut. No tinc de qui esperar un ajut i poso en tu la meua esperança parlant-te amb tota franquesa: si vares considerar-me Conseller honorari de la Generalitat pels meus sacrificis, be seria de justícia que jo obligat per la necessitat cobrés, sinó tot el que cobren els Consellers –la majoria dels quals res han perdut en defensa de la causa de Catalunya– una part que m'ajudés a viure jo i els meus".⁽¹³⁾

La carta que escriu Puig Pujades, amb cinquanta-sis anys, mostra la precària situació econòmica que pateix però, alhora, l'angoixa per sobreviure en un exili difícil. Així mateix, és també una mostra de la confiança que tenia amb la màxima autoritat de Catalunya. Uns dies després, el 24 de desembre de 1939, el president contestà encapçalant la carta amb un "amic Puig Pujades":

"No crec que estiguis ben enterat de com funciona, ni quines normes han estat aprovades pel JARE, els serveis concrets, taxatius, de relació nominal de subsidis establerts segons normes fixes, d'aquesta oficina. No es propi que en les circumstàncies presents e dificultats de comunicació, sobretot en cartes que hauria d'esser d'explicació llarga i els retorns obligats, en tot cas, dels serveis de censura (com ha passat amb la que he rebut de tu) m'estengui en explicacions que tindria gust de donarte.

L'amic Santalo, representant de Girona, si esta ben assabentat i ell te donarà segurament si te ocaació de poder canviar impressions i informes precisos. D'altra banda, jo no voldria mes que poguer servirte".

11. AMF. Fons Josep Puig Pujades. *El meu exili* de Francesc Batet Olivet, p. 80 (manuscrit inèdit).

12. El 6 d'octubre de 1934, Josep Puig Pujades, comissari de la Generalitat a Girona va ser considerat responsable polític de la mort del comandant Domínguez Otero quan aquest llegia el Ban de Guerra arran dels Fets d'Octubre. Puig Pujades, juntament amb els diputats Santaló i Marial, fou detingut i condemnat a 30 anys de presó. Vegeu: ASTARLOA, E.; TORNER, J., *op. cit.*, p. 27.

13. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. Carta de Lluís Companys. 24 de desembre de 1939.

Tot i l'encapçalament afectuós, la resposta de Companys és una decepció per a Puig Pujades que lamenta les formes del president que, finalment, ignora les seves peticions:

“Jo m'adreçava a l'amic amb el qual havia compartit per adhesió i confiança, condemnes i presons que m'equiparaven amb aquells senyors. Ho feia obligat per la necessitat com ja ho detallava. La resposta ha sigut uns mots d'excusa ridícols. *Jo no voldria més que poguer servir-te*. I si no pots, què hi farem. Ara ja sé a què aténir-me. I si no ens morim, ja ens deurem trobar algun dia, com en aquella vigília de la teva elecció a la nit en que sol solet sorties del Centre de la Rambla de Catalunya i m'honorares fent-me confidant de les teves temences de no ésser ellegit, cercant per tal una confiança, que vaig tenir l'honor de donar-te”.

Puig Pujades, decebut, tractà de nou obertament els seus problemes de liquiditat amb Antoni M. Sbert,⁽¹⁴⁾ que havia organitzat una oficina a París per gestionar l'ajuda als refugiats. La resposta d'Sbert, però, no agradà al polític figuerenc que en va criticar durament el repartiment que des del Govern s'estava duent a terme:

“Quan s'ha passat la vida lluitant per un ideal i hom hi ha sacrificat la seva llibertat i els seus bens heretats dels pares, i s'ha quedat arruïnat sense un clau, perquè se li han apoderat del negoci i de la llar, i ha de viure d'un subsidi escàs per a mantenir cinc persones i no li arriben, és quan comprant el descontent dels de baix i per poc humà que siguim se n'ha de fer ressò, no per fer olla sino per a intentar de que la gent faci examen de consciència i vegi si es logro i descorós seguir cobrant subsidis que permeten estiuejar sigui allà on sigui mentre la seva esposa a copia de fer de fregall, veu com se li deformen les mans i altres misèries”.⁽¹⁵⁾

Al llarg de la dècada dels 40 –almenys, abans de 1945 sense poder precisar-ho–, Puig Pujades canviaria la ciutat dels banys termals per la capital del Rosselló, Perpinyà. S'hi va traslladar amb la seva família que en aquells moments estava formada per cinc membres: la seva esposa, Adela Carbona Busquets (1885-1958); la seva neboda que vivia amb ells, Rosa Deulofeu Carbona (1922-2004); el marit d'aquesta, Fernando Garrido

14. Antoni M. Sbert (Palma de Mallorca, 1901 – Ciutat de Mèxic, 1980) fou un dels fundadors d'ERC i conseller de Cultura (desembre de 1936 – abril de 1937) i de Governació i Assistència Social (juny de 1937) de la Generalitat de Catalunya.

15. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 29 d'abril de 1940; Correspondència de sortida. 8 d'abril de 1940.

El matrimoni Puig Pujades amb la seva neboda, Rosa Deulofeu, durant els anys d'exili.
Font: APJPP. Col·lecció de Fotografies. Lloc i data desconeguts.

Pallardó (1916-1984), i la filla del matrimoni, també de nom Adela que neix el desembre de 1945. Es van instal·lar al carrer Sant Mathieu. La seva neboda s'havia casat amb un jove voluntari capità, combatent de l'exèrcit republicà.

Durant aquests anys d'exili, el polític figuerenc va mantenir contacte epistolar amb polítics i intel·lectuals catalans i espanyols de diverses tendències: Manuel Azaña,⁽¹⁶⁾ Joan Sauret,⁽¹⁷⁾ Josep Tarradellas,⁽¹⁸⁾ Joan Casanovas⁽¹⁹⁾ i Antoni

16. Manuel Azaña (Alcalà de Henares, 1880 – Montauban, 1940). President del Govern d'Espanya (1931-1933, 1936), president de la Segona República Espanyola (1936-1939). Vegeu: AMF. Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. Manuel Azaña. 15 de març de 1939. El dirigent espanyol li agraeix al polític figuerenc la fidel adhesió i la seva amistat. Vegeu: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. 15 de març de 1939.

17. Joan Sauret Garcia (Balaguer, 1899-1985). Diputat a les eleccions al Parlament de Catalunya (1932) per la província de Lleida. Vegeu: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. 3 de setembre de 1944; Correspondència d'entrada. 17 d'octubre de 1944.

18. Josep Tarradellas Joan (Cervelló, 1899 – Barcelona, 1988). Secretari General d'ERC i diputat a les Corts espanyoles (1931). Conseller de Governació i Sanitat de la Generalitat de Catalunya (1931-1932). Conseller Serveis Públics, Economia i Cultura i conseller primer durant la Guerra Civil. Vegeu: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 25 de desembre de 1939; Correspondència de sortida. 18 de desembre de 1939.

19. Joan Casanovas Maristany (Sant Sadurní d'Anoia, 1890 – Valras-Plage, 1942). Fundador d'ERC. Primer conseller i president del Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya (1936). Vicepresident de la Generalitat de Catalunya i president el Parlament de Catalunya. Vegeu: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. 4 de gener de 1939.

Rovira i Virgili,⁽²⁰⁾ entre d'altres. En aquesta correspondència, hi podem observar que Puig Pujades s'introdueix en els debats que es produeixen a ERC però des d'un posicionament crític i allunyat dels estrets vincles que fins aleshores l'havien unit a les sigles del partit. No entén, per exemple, que la formació política a la qual pertany no s'afegeixi el novembre de 1945 a l'agrupació apolítica "France-Espagne" amb l'objectiu d'impedir els excessos que s'estan cometent a Espanya.⁽²¹⁾ El juliol d'aquell mateix any s'excusa, per exemple, de no participar a un Congrés que ERC tenia previst celebrar a Montauban.

A través d'aquests contactes polítics, també observem certa amistat amb alguns d'aquests homes. Per exemple, Joan Casanovas prega a Puig Pujades que faci de protector del seu fill que aleshores vivia a Perpinyà.⁽²²⁾ Les relacions més intenses, però, foren amb personatges estretament vinculats a Figueres o, bé, figuerencs que l'èxode republicà havia escampat arreu del món, com ara, l'escriptor Alexandre Plana⁽²³⁾ amb qui tracten els intents per localitzar Cerver i Purcalles; F. Balagué que residia a Nova York i el qual informà a Puig Pujades que Ramon Canet, Jacint Bosch i Arbat havien retornat el maig de 1939 a l'Espanya franquista;⁽²⁴⁾ Francesc Batet Olivet;⁽²⁵⁾ Joan Carreres Salleres,⁽²⁶⁾ o bé, en Cinto⁽²⁷⁾ que era l'encarregat dels Magatzems Puig París, entre d'altres.

Més difícils devien ser els contactes amb la seva Figueres nadiua. Les cartes que arriben des de l'Empordà⁽²⁸⁾ són, especialment, aquelles que li envia el sogre, Joan Carbona Molins,⁽²⁹⁾ advocat de professió i exalcalde

20. Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1942). Vegeu: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència. 13 de novembre de 1945.

21. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida. 8 de novembre de 1945. Carta de Josep Puig Pujades a la junta directiva departamental de l'ERC a França (Perpinyà).

22. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada F. Balagué. 14 d'octubre de 1939.

23. Alexandre Plana Santaló (Lleida, 1889 – Banyuls, 1940). Crític, poeta i narrador. Fou el corresponsal a Barcelona d'*Empordà Federal* en els primers anys de vida de la publicació. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 7 de març de 1939.

24. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 9 de maig de 1939.

25. Francesc Batet Olivet (Figueres, 1879-1968). Membre fundador d'*Empordà Federal*, escrivent de professió. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada de Francesc Batet Olivet. 12 de desembre de 1944.

26. Joan Carreras Salleres (Figueres, 1905 – Mèxic, 1986). AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 15 de febrer de 1939.

27. Segons Alfons Romero Dalmau, Cinto havia estat l'encarregat dels Magatzems Puig París a Figueres i home de confiança de Puig Pujades. L'escribia amb regularitat per informar-lo de la situació dels seus negocis a Figueres. Entrevista realitzada el maig de 1939.

28. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada de Figueres. 5 de gener de 1939.

29. Joan Carbona Molins (Barcelona, 1858 – Figueres, 1958). Pare d'Adela Carbona i sogre de Josep Puig Pujades. Destacat membre del republicanisme federal empordanès. Advocat i alcalde de Figueres (1909-1912). AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència de sortida (algunes cartes no estan datades): 12 de maig de 1944; 26 de gener de 1946; 12 de maig de 1946; 23 de novembre de 1947; 13 de febrer de 1948; 2 de març de 1948; 12 de març de 1948; 24 de març de 1948; 23 d'abril de 1948; 9 de juny de 1948; 28 de juliol de 1948; 6 d'agost de 1948; 31 d'agost de 1948; 4 de setembre de 1948; 4 d'octubre de 1948; 28 d'octubre de 1948; 4 de novembre de 1948; 10/11 de novembre de 1948; 14 de novembre de 1948; 27 de novembre de 1948.

republicà. Almenys, una trentena de cartes escrites des de la guerra fins a l'any 1949, moment en què Puig Pujades mor i la seva esposa decideix tornar a Figueres. Les cartes de Joan Carbona estan escrites en castellà i s'hi adreça amb un "Estimados hijos". Tracten de la situació que es viu a Figueres, de les dificultats per mantenir el patrimoni Puig Pujades davant les autoritats franquistes i del possible retorn del matrimoni.

El sogre és l'encarregat de resoldre els afers econòmics i de gestionar el patrimoni que els Puig Pujades han deixat a l'Espanya franquista. És ell qui els indica que la casa que tenien a Portbou ha quedat destruïda per les bombes i que cal fer els tràmits pertinents per liquidar els deutes pendents. Però, a banda dels assumptes econòmics, les cartes deixen entreveure una relació personal entranyable que deixa al descobert les dificultats monetàries però també el desgast emocional de la postguerra. Carbona escriu en una carta que no porta data: *"nuestro silencio significa que no nos ocurre nada de particular"*. Una fórmula subtil per descriure la censura a la que estava sotmesa la correspondència i, alhora, mostrar la necessitat de mantenir el contacte a banda i banda de la frontera.

L'any 1948, Joan Carbona intentarà tramitar els permisos per visitar-los a Perpinyà després que s'hagi obert la frontera. Feia gairebé deu anys que no

Josep Puig Pujades participa en l'acte commemoratiu de l'aniversari de la proclamació de la República espanyola.

Font: AMF. Fons Josep Puig Pujades. Perpinyà. 1945.

es veien: “son tantas las cosas que tengo que deciros y tan sorprendetes algunas, pero en fin callemos y esperemos la proxima oportunidad para haceros cargo de ciertos sucesidos y sobre todo a la necesidad de no prodigar la credulidad ni por las apariencias ni por lo que nos digan los interesados”.⁽³⁰⁾ Desconeixem si, finalment, es va produir la trobada.

EXPEDIENT OBERT A LA FIGUERES FRANQUISTA

Mentre que Puig Pujades sobreviu a l'exili, a l'Espanya franquista el Tribunal de Responsabilitats Polítiques inicia les diligències del seu expedient el 21 de setembre de 1939 al·legant que havia exercit de “*Comisario Delegado del Gobierno de la Generalidad en Gerona en el Gobierno rojo*”. El càrrec públic és tan sols un pretext. Una prolífica activitat política i la influència entre els republicans empordanesos durant la dècada dels trenta expliquen l'interès dels membres del tribunal per avaluar la seva conducta. En aquestes diligències prèvies que es comencen a tramitar el 20 de novembre de 1939, els agents investiguen tant els moviments de Puig Pujades com el volum del seu patrimoni.

L'expedient quedà tancat l'onze de gener de 1940 i es començà a tramitar el 24 d'aquell mes pel Jutjat Instructor Provincial de Girona. L'Oficina de Responsabilitats Polítiques es posà en contacte l'abril d'aquell mateix any amb les institucions locals que havien de facilitar informació sobre l'activitat pública del polític figuerenc: primerament, l'Ajuntament de Figueres encapçalat en aquell moment per l'alcalde i procurador de tribunals, Josep Jou; en segon lloc, la Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. de Figueres; tercer, el comandament de la zona i, finalment, la Dirección General de Seguridad-Comisaria de Figueras de la Frontera Oriental.

Els quatre informes coincideixen bàsicament amb els mateixos aspectes posant èmfasi amb l'activitat política de Puig Pujades. Per exemple, en l'informe elaborat per l'Ajuntament de Figueres es destaca que fou “*el político cacique inductor máximo de esta comarca ampurdanesa: uno de los mas responsables de cuanto ha ocurrido*”,⁽³¹⁾ el principal responsable polític de la mort del comandant Otero durant els Fets d'Octubre de 1934 i assenyala que s'ha exiliat als Banys d'Arles “*disfrutando del Botín que se llevó de España al huir cobardemente a dicho País*”.

El segon dels informes signat pel cap de la Falange local, Galán –només apareix el cognom–, és molt més complet i utilitza una terminologia pròpiament

30. AMF. Fons Josep Puig Pujades. Correspondència d'entrada. 9 de juny de 1948.

31. ACAE. Fons del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona. Expedient de Josep Puig Pujades. Causa 2171/1940.

bèl·lica. Es considera Puig Pujades com a “cacique de izquierdas en la Provincia” perquè, assegura, “era el que dirigia toda la organización de izquierda republicana”, se’l responsabilitza de la mort d’Otero “obedeciendo órdenes suyas se asesinó al Comandante” i, a més, se’l definia com “el principal protector del periódico de ésta Comarca Ampurdán Federal”. El mateix informe adjunta una relació de les propietats que el polític figuerenc posseïa juntament amb estimacions econòmiques de la seva vàlua material “la valoración que hacemos constar es la hecha hace muchos años, considerándose hoy, triplicado el valor”.

REGISTRE DE PROPIETATS AMB TITULARITAT DE JOSEP PUIG PUJADES

Direcció propietats	Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.	Comandante del puesto	Alcaldia de Figueres	Conclusions T.R.P.
c/ Girona, núm. 9 i c/ Joan Maragall, núm. 2. Figueres	19.800 ptes. ⁽³²⁾			
c/ Joan Maragall, núm. 4*	7.500 ptes.			
c/ Girona, núm. 11. Figueres				
c/ Girona, núm. 13. Figueres*	26.000 ptes.			
Total propietats Figueres			300.000	300.000
c/ Cervantes, s/n Port-Bou	Gravada cens anual 4 ptes.			
c/ Iglesia, 1 Port-Bou				
Total propietats Port-Bou			20.000	20.000
Total propietats Figueres + Port-Bou	132.700 ptes. (11 juliol 1941)	300.000 ptes.	320.000	320.000

* Cases ocupades “a precario por Auxilio Social y Oficinas del SEU”.

Font: ACAE. Fons del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona. Expedient de Josep Puig Pujades. Causa 2171/1940 (elaboració pròpia).

32. “Se halla gravada con una servidumbre de saca de agua y por una hipoteca por virtud de la que debe responder esta finca de 30.000 pesetas, de principal de los intereses correspondientes a razón del 6% y de 4.500 para costas. Dicho credito hipotecario aparece inscrito a favor Dña. Maria y de D. Modesto Peix Poch”. ACAE. Fons del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona. Expedient de Josep Puig Pujades. Causa 2171/1940.

En el tercer informe, signat pel comandament de Figueres, es recorda la trajectòria política de Puig Pujades, especialment la seva suposada implicació amb la mort del comandant Otero durant els Fets d'Octubre de 1934, i posa especial èmfasi amb la seva actuació després de l'aixecament: *"gozando de un gran prestigio separatista en esta Plaza, se constituyó en orador del funesto tinglado marxista siendo guía"*. Segons aquest mateix informe, quan Puig Pujades exercia de cònsol a Perpinyà reclutava voluntaris *"controlando a los que llegaban (...) asi como el material bélico que entraba por la misma zona"*.

La Dirección General de Seguridad-Comisaria de Figueras de la Frontera Oriental elabora el quart dels informes i indica que Puig Pujades està *"en ignorado paradero"*. Defineix al polític com un dels *"elementos extremistas"* més destacats de la comarca, *"propagandista de las doctrinas rojo-separatistas, habiendo llegado a ser de los capitostes que más dominaban las masas, estando considerado, desde luego, como peligrosísimo para la Causa Nacional"*. En el mateix informe s'apunta que el polític figuerenc pertanyia a la maçoneria. Una adscripció que, posteriorment, serà desmentida per les mateixes fonts oficials.

Amb aquests informes, l'expedient quedà aprovat el 7 d'octubre de 1941 pendent de sentència. El nom de Josep Puig Pujades ja havia aparegut citat el 2 de juliol de 1940 al *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* en una relació d'encartats pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques; el 8 d'octubre del mateix any se l'havia reclamat a propòsit de tractar-se d'un *"elemento significado rojo de Gerona de donde huyó con otros al ser liberada dicha Capital por el Ejército Nacional"*; ⁽³³⁾ el 4 de novembre de 1941 es publica una requisitòria del Jutjat Militar Permanent de Figueres perquè es presenti davant les autoritats franquistes; l'11 de febrer de 1943, novament en el *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* apareix una altra requisitòria del Jutjat Militar amb l'objectiu de jutjar-lo en el Consell de Guerra sumariíssim, número 30.310.

TORNAR A L'EMPORDÀ?

El 29 de juny de 1946, el Jutjat d'Instrucció de Figueres publica l'auto de sobreseïment provisional i ordena que Puig Pujades pot disposar dels béns que li havien estat intervinguts.⁽³⁴⁾ Potser aquesta circumstància fa que el

33. AHG. Fons Govern Civil. Expedients d'investigació d'activitats i persones, 1944-1963. 897/1654. Puig Pujades ja feia temps que estava a França quan les tropes nacionals envaeixen Catalunya.

34. ACAE. Fons del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona. Expedient de Josep Puig Pujades. Causa 2171/1940; AHG. Fons Govern Civil. Expedients d'investigació d'activitats i persones, 1944-1963. 897/1654.

polític sol·liciti la seva entrada a Espanya. Ho fa arran de la publicació del decret d'indult de l'any 1947 del govern franquista. Demana un passaport per tornar a Espanya però en considerar-lo una persona *“destacadísima en política y de gran ascendiente entre los de su misma ideología y teniendo en cuenta la situación de esta provincia por su calidad de fronteriza”*, es creu convenient denegar-li el permís ja que, asseguren, podria donar lloc a *“un incremento de las actividades fronterizas por parte de los elementos contrarios al Régimen”*.

Un any després, l'octubre de 1948, Puig Pujades sol·licità novament la revisió del seu expedient amb la intenció d'instal·lar-se a Espanya per segona vegada però l'acusació que havia formulat l'advocat figuerenc, Ramon Ixart Alonso, acusant-lo d'haver intervingut en l'assassinat del seu oncle, Josep Alonso Costa, apareix com a prova per desaconsellar-ne la seva entrada. En l'informe de la Comissaria de Policia de la Frontera Zona Oriental, organisme dependent de la Dirección General de Seguridad de l'Estat del 21 d'octubre de 1948, s'assenyalava que durant els anys de la Segona República, Puig Pujades havia desenvolupat una intensa propaganda periodística de caràcter revolucionari la qual es caracteritzava, asseguraven, per haver atacat *“directamente la persona del Doctor Burgas hasta sembrar un ambiente de odio contra dicho señor el cual fué asesinado al inciar-se el GMN por lo que se le atribuye gran responsabilidad en la muerte del mismo a causa de la propaganda”*. En aquest mateix informe, però, quedava desmentit que Puig Pujades hagués participat en l'assassinat de José Alonso Costa. El nebot del difunt i advocat de professió, Ramon Ixart Alonso, l'havia denunciat com un dels executors que havien ordenat el seu afusellament. L'acusació quedà diluïda perquè, segons revelà un informe posterior, Ixart és considerat *“un exaltado y de una conducta y antecedentes reprobables, hasta tal punto de no poderse dar crédito a cuanto haya dicho sobre las circunstancias que concurrieron en la muerte de su tío (...) El citado Ixart, a raíz de la liberación de Figueras se erigió en un dirigente de Falange (quien sabe con que meritos) y para dar pruebas de ser más afecto a la Causa Nacional que ninguno de los que le rodeaban, denunció ciertos hechos sin disponer de suficientes pruebas ni elementos de juicio”*.

Malgrat eximí Puig Pujades d'aquesta responsabilitat, en el mateix informe es recomanà explícitament que no es permetés la seva entrada a causa de l'ambient *“tan desfavorable”* que hi havia a Figueres i per la *“tanta influencia”* que *“tuvo en el aspecto político izquierdista”*.

La policia franquista seguia un control exhaustiu del polític figuerenc com ho evidencien les fitxes de sospitosos localitzades. El cognom Puig Pujades tenia un registre propi on es recollia informació valuosa sobre les seves activitats. Per exemple, en un informe del 21 de novembre de 1946

s'assenyalava que el dia 16 d'aquell mes, Puig Pujades s'havia traslladat al Portús per mantenir una entrevista de tres quarts d'hora amb el Comissari de Policia d'aquesta població, Mr. Cazaurang, de la qual se'n desconeixia el contingut. En una altra de l'11 de febrer de 1947, es llegia que Puig Pujades s'entrevistava amb freqüència amb "*un tal Calvet, domiciliado en el barrio español de Los Límites*". En aquest mateix registre, s'hi incloïa un retall de premsa de la mort de Puig Pujades publicada a *Le Republicain de Midi* entre el 20 i el 21 de març de 1949 en què s'hi destacava la seva trajectòria política, literària i humana.

Aquests informes denoten, doncs, el seguiment que la policia franquista feia no només de Puig Pujades sinó també de la seva dona, Adela Carbona, a qui se li donà autorització el desembre de 1946 per establir-se a Figueres, al carrer Portella, número 1, la mateixa residència on vivia el seu pare, Joan Carbona Molins. Sembla, però, que només hi viatjà puntualment i que les autoritats franquistes la vigilaven de prop a causa dels antecedents del seu marit. Per exemple, una nota informativa del juny de 1947 assenyala que Carbona havia tornat a França amb l'ajut d'un agent de policia de cognom Rabanal que li havia facilitat la documentació amb l'objectiu de minimitzar-li les dificultats d'entrada.

ELS DARRERS MESOS DE VIDA

En els últims anys d'exili, Josep Puig Pujades es refugià en la pintura i l'escriptura, apartant-se voluntàriament de l'activitat política si bé mantenint contactes epistolars amb diversos dirigents i polítics republicans.⁽³⁵⁾ El mateix Deulofeu explica a les seves memòries que quan anava a veure al polític als Banys d'Arles, l'estiu de 1939, aquest ja organitzava exposicions amb la seva obra: "si bé ens vèiem sovint, els temes no s'acabaven mai parlant de Figueres, dels nostres familiars, de la nostra situació i de les possibilitats futures".⁽³⁶⁾

El 20 de març de 1949 morí a Perpinyà i fou enterrat al Voló. El marit de la neboda de Puig Pujades, Fernando Garrido, fou l'encarregat de comunicar l'òbit a les forces republicanes a l'exili. En una carta a Josep Tarradellas, qui

35. Entrevista realitzada a Adela Garrido, filla de la neboda de Josep Puig Pujades. Figueres. Maig de 2009. Així mateix, també es pot ampliar la consulta a: PLA, J.; ROMERO, A., "Josep Puig Pujades, polític i home de lletres" a *La II República, 60 anys després, Girona, Quaderns del Cercle*, 1991, p. 93-95; ASTARLOA, E.; TORNER, J., *op. cit.*, p. 42.

36. DEULOFEU, A., *op. cit.*, I, p. 150.

Josep Puig Pujades es va dedicar a la pintura i a l'escriptura en els darrers anys de la seva vida.
Font: APJPP. Col·lecció de Fotografies. Perpinyà. Anys 40.

a partir de 1954 seria escollit president de la Generalitat a l'exili, explica que la mort ha estat provocada per “un cop sobtat i violent víctima de la seva tensió arterial” i que “el seu cos reposa al cementiri del Boulou, en espera, tantost com possible, d'esser traslladat a la seva Figueres segons deixa dit a les seves darreres voluntats”.⁽³⁷⁾

Tarradellas s'adreçaria a la vídua, Adela Carbona, uns dies després amb una sentida carta de condol: “vós personalment haureu perdut el company de tota la vida. Nosaltres el bon català, el patriota que tots estimàvem i respectàvem”.⁽³⁸⁾ Amb la represa democràtica, l'Ajuntament de Figueres traslladà les seves despulles al Panteó dels figuerencs il·lustres. Un homenatge pòstum al que havia estat el líder republicà més carismàtic del primer terç del segle XX a l'Empordà.

37. AMTM. Correspondència de Josep Tarradellas Joan i Fernando Garrido. 1 d'abril de 1949.

38. AMTM. Correspondència entre Josep Tarradellas Joan i Adela Carbona Busquets. s/d.

BIBLIOGRAFIA

- ASTARLOA, E.; TORNER, J., *Josep Puig Pujades*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 2000.
- BERNILS, J., *Marià Pujulà i Vidal*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 1999.
- DEULOFEU, A., *Memòries de la revolució de la guerra i de l'exili*, Figueres, Emporitana, 2 volums, 1974.
- LORENZO, A.; LLORENÇ, E., "Josep Puig Pujades" a *Morir en temps del franquisme*, Girona, CCG Edicions, 2010, p. 15-88.
- PLA, J.; ROMERO, A., "Josep Puig Pujades, polític i home de lletres" a *La II República, 60 anys després*, Girona, Quaderns del Cercle, 1991, p. 75-95.
- TEIXIDOR, A., *Empordà Federal (1911/1938): un model de periòdic republicà i nacionalista*, treball de recerca UPF, Barcelona, inèdit, 2009.

ARXIU I COL·LECCIONS PARTICULARS CONSULTATS

- ACAE Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà.
- AHG Arxiu Històric Girona.
- AMF Arxiu Municipal de Figueres.
- AMTM Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.
- APJPP Arxiu Patrimonial Josep Puig Pujades.

ENTREVISTES REALITZADES

- Adela Garrido (filla de la neboda de Josep Puig Pujades).
- Alfons Romero (historiador).